

לבוש

כתב ר' שלמה בובר, בהערות ותקונים לפסיקתא דרב כהנא, פסקא י (ויהי בשלח), ליק תרכח, דף פג ע"ב (הערה סו):

המאמר השגור בפי רבים ולא שנו את מלבושיהם אין זכר ממנו בשום מקום. וגם המתורגמן טעה בזה, שכתב בהקדמתו לספר ההוא: **אמרו חז"ל**, שלשה דברים לא שנו ישראל במצרים, שמותם, ומלבושם, ולשונם. עד כאן. **זה לא אמרו חז"ל מעולם**. [ראה להלן, שכבר העיר על כך ריב"ל].

וזה לשון ר' אליהו בחור, בראש הקדמת ספרו מתורגמן, איזנה שא:

וכשבא אברהם לארץ כנען, היה הוא וזרעו מדברים שפת כנען; שהיא לשון הקודש ממש. ואף כשהיו ישראל במצרים, לא עזבוהו; **כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה**: שלשה דברים לא שינו ישראל במצרים: שמותם, ומלבושם, ולשונם.

[השוה דברי רמב"ן לבראשית מה יב:

כי פי המדבר אליכם. בלשון הקודש. דעת המפרשים [רש"י וראב"ע ורד"ק]. והוא תרגום אונקלוס [ארי בלישנכון אנא ממליל עימכון].

ויתכן שאמר להם כך לאמתלא ולפיוס, כי איננה ראייה שידבר אדם אחד במצרים בלשון הקודש, כי על דעתי הוא שפת כנען, ורבים במצרים יודעים אותו, כי קרוב הוא, ואף כי המושל – – –]

כאשר הוציא בובר, כעבור עשר שנים, **מדרש לקח טוב** (ווילנא תרלח), שם נאמר בפרשת וארא (ו, ו, דף טז ע"א): שלא שינו את לשונם, ולא חילפו את שמלותם, ולא גילו את סודם [...] ולא בטלו ברית מילה, – חזר והעיר על כך (בהערה י):

המאמר השגור בפי רבים ולא שינו את מלבושיהם אין זכר מזה.

והנה גם בלקח טוב, פרשת כי תבוא (כו, ה, דף מו, ראש ע"א), נאמר:

ויהי שם לגוי. מלמד, שהיו ישראל מצויינים שם. שהיה מלבושם ומאכלם ולשונם משונים מן המצריים. מסומנין היו וידועין שהם גוי לבדם, חלוק מן המצריים.

וכן מבואר בפירוש הריטב"א להגש"פ, ובכל בו.

וכן בזבח פסח לר' יצחק אברבנאל: שלא שנו את שמם ולא שנו את לשונם ודתם ומלבושיהם בכל השנים הרבות ההן אשר ישבו שם, באופן שתמיד היו גוי בפני עצמו נבדל מהמצריים.

ובילקוט בלק, תשסח, בשם ילמדנו:

הן עם לבדד ישכן [במדבר כג ט]. מובדלין הן מן האומות בכל דבר, בלבושיהן ובמאכלן ובגופיהן ובפתחיהן.

עשרים שנה לפני בובר, כתב פלאי, בכוכבי יצחק יב (1848) עמ' 12:

מדרש – אין זכר ואין מקור לו, הוגד למו [לאבותינו]: שבזכות הדברים אשר על ידיהם נגאלו אבותינו ממצרים היה גם 'שלא שנו את בגדיהם'.

עמ' 13: המדרש השגור בפייהם ואשר יתעו אתכם עם דבריו – לא היה ולא נמצא, והוא מדרש חדש נולד מן האויר, או מהחייטים היהודים; וגם אלו היה נמצא אין להוציא שום איסור ממנו, רק הכונה ששם במצרים שכל בני ישראל היו נלחצים תחת סבלות מצרים היה נחוץ לפנייהם להיות ביניהם דברים מיוחדים להיות בקשר אחד לעת מצוא, ולא שנו שמם ולשונם ובגדיהם, למען יכיר איש את רעהו, ויוכלו להמתיק סוד בעת אשר ירצו להתועד – ובזכות אשר היו כולם ללב אחד, וכל אחד צר לו בצרת רעהו, רחם ד' עליהם וגאלם.

בעמ' 25 – 32 פרסם פלאי שתי תשובות בנידון מלבושי נכרים: "האחת היא להרב הגדול מהרי"ק ז"ל בתשובותיו סימן פח [...] והשניה היא גם כן מרב גדול ומפורסם" [הוא ר' משה קוניץ, ונדפסה התשובה בספרו המצורף, ח"א (ווין התקפ, דף פב ע"א – פה ע"ב) סימן קי].

מיהו פלאי זה לא ידעתי. עיין חיות 3817 [פנחס מנחם היילפרין] 3818 [רנ"ק] 3819 [הלל דילא טורי] 3820 [שי"ר] 3823 [זכריה ישעיה הכהן יאללעש].

וזה לשון ספר המצורף, חלק ראשון, כולל שאלות [...] ותשובות [...] מעשה [...] משה קוניץ מאובן, ווין תקפ, סימן קי, דף פד, ראש ע"ב:

אפס המאמר הרגיל על לשון המון עם ה', לספר במכסות מעלות ישראל, **שלא שינו את בגדיהם**, לא למדתי בשום מקום, בש"ס בבלי וירושלמי ומדרשים. אולי בא ההרגל להסמיק כסות ולשון, על פי מה שכתבו תוספות (ר"ה, דף ג, ראש ע"א) בשם הפייטן, אצל עמלק, **כסות ולשון שינה וכו'**. אבל המאמר **שלא שינו את לשונם** אתמר באמת במדרש רבה בד' מקומות.

ועשרים שנה לפני פלאי, אנו מוצאים את ריב"ל, בספרו **תעודה בישראל**, שער ב, פרק ד (ווילנא והורדנא **תקפת**, עמ' 39-40, הערה **); מהדורא רביעאה, ווארשא **תרסא**, עמ' 39-40, הערה 1), יושב ודן בענין הלשון והלבוש. נביא מקצת דבריו:

ומה שאמרו חז"ל בתנחומא, סוף בלק, ויקרא רבה לב, ושיר רבה, פסוק **גן נעול**, והובא בילקוט (רמז קעב) בשם המכילתא, וביתר מקומות, שאבותינו לא שנו לשונם במצרים, שאלה זו מרחפת על שפתי כל מתעקש, וכן שמענוה מפי רב דורש אחד, זה מקרוב, אשר שש על מציאה זו כעל כל הון [— — —] והנני לערוך נגד מאמר זה, מאמר מתנגד מדברי אגדה, הנזכר פעמים רבות במדרשות, והובא בילקוט (רמז רפו) [...] מהו **אנכי?** לשון מצרי הוא [...] עשו ישראל במצרים כל אותן השנים ולמדו שיחתן של מצרים, כשגאלן הקב"ה ובא ליתן להם את התורה, אמר הקב"ה: הריני משיח עמהן **בלשון מצרי** [— — —] ובאמת יש לשלב שני מאמרי המדרש הנזכרים יחד, שמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, אולם מקום הנחתי לבעלי הדרשנים להתגדר בו, לבלתי אעבור על **לא תגזל דל**.

ומה שחשב הדורש הזה **שלא שנו את בגדיהם** גם כן לאחד מארבעה דברים שבזכותן נגאלו, **שקר ענה ומלכו בדא דבר אשר לא כתוב שם**, ולא עלה מעולם על דעת שום חכם בע"ד [=בעל דרשן] עברי כי אם על לב הרבני הזה (וכן שגה בזה הבחור בהקדמתו **למתורגמן**) — — —

וכתב ר' יקותיאל יהודה טייטלבוים, בספרו **רב טוב**, שמות (למברג **תרמט**, דף נו, סוף ע"א):

ידוע **מאמר חז"ל**, שבשביל אלו דברים נגאלו אבותינו ממצרים: **שלא שינו את שמם**, לשונם, **מלבושיהם** [ונ"ל לפרש, דאפילו מי שהלך בדמות מלבושיהם של מצרים, לא שינה אותו ממנהג יהודית, והיה נזהר, שיהא צד הימיני מונח על השמאלי, לאגברא ימינא על שמאלא. והבן], ושלא היה בהם דלטוריא, ושהיו גדורים מעריות. ומבואר במדרש [ויק"ר לב ה], שזה בזכות יוסף, שגדר עצמו מן הערוה ועמד בנסיון, ומכחו זכו ישראל להיות גדורים מעריות.

ואני מוסיף, שגם הראשונים היו בזכות יוסף; שהוא השלים ונתאחד עם אחיו וגמלם טוב ולא רע, על כן מכחו זכו להשלים ולהתאחד זה עם זה, ולא להלשין על חבירו. וממה שאמר יוסף **אני יוסף אחיכם** [וגו'] **והנה עיניכם רואות וגו' כי פי המדבר אליכם** [בראשית מה ד – יב], פרש"י: בלשון הקודש, הרי לא שינה שמו ולא לשונו, ומסתמא לא מלבשו, ממנהג יהודית, כמו שכתבתי לעיל. ויש לי רמז על זה, שאמר **והגדתם לאבי את כל כבודי במצרים** [בראשית מה יג]. **כבודי** הוא לבושו, על דרך דקרא רבי יוחנן למאני[ה] (מכבדותא) [מכבדותי. – שבת קיג, סוף ע"א]. ומכחו זכו ישראל לבחינה זו.

והחת"ס ז"ל, בהצוואה, נתן בהם סימן **ויבא יעקב שלם** [בראשית לג יח], ר"ת **שם לשון מלבוש**. ר"ל שהיה **שלם** בהם. עד כאן דבריו. ואני אומר זהו שאמר יוסף **שמני וגו' ומשל בכל אר"מ** [בראשית מה ח – ט: **וישימני לאב לפרעה ולאדון לכל ביתו ומשל בכל ארץ מצרים** [...] **שמני אלהים לאדון לכל מצרים**], בזכות שלא שניתני מלבוש **שם לשון**, המרומז בר"ת **משל**.

ואלה דברי ר' מתתיהו שטראשון, בהקדמתו לספרו של שמואל יוסף פין, **קריה נאמנה**, מהדורה שניה, ווילנא **תרעה** [=מבחר כתבים, ירושלים תשכט, עמ' קנ, הערה 9]:

רוב מפרשי ההגדה, ראשונים ואחרונים, בבואם לפרש המאמר "מלמד שהיו ישראל מצוינים שם", הביאו מאמר חז"ל, שישראל במצרים לא שינו כו'. ויקומו בדורנו – דור דרישה וחקירה – איזה חכמים לדרוש מקום זה המאמר בספרי חז"ל, ולא מצאוהו (עיין בספר **המצורף ח"א**, להרב ר"מ קוניץ ז"ל, סימן קי, ובספר **תעודה בישראל**, ובצופה למגיד, ש"ג, גליון 21) על כן גזרו אומר שהוא מאמר בדוי, כמו כמה מאמרים בדוים, שמיוחסים לחז"ל בפי סופרים וספרים.

ואמנם אנכי ראיתי בספר קדמון, הוא הנקרא אצל רבותינו הקדמונים בשם "מדרש לקח טוב*", ואצל האחרונים בשם "פסיקתא זוטרתא" או "פסיקתא לרבינו טוביה ברבי אל[י]עזר", בא המאמר הזה בפרשת תבוא [...]

* אמר שמואל זעירא: עד כמה שידיעתי מגעת, לא נקרא ספר לקח טוב אצל רבותינו הקדמונים בשם מדרש. והאחרונים, שקראו לספר בשם פסיקתא (או פסיקתא זוטרתא), נגררו אחרי המדפיס בשנת שו', אשר מצא כ"י של הספר על ויקרא במדבר ודברים, בלי שער ובלי דברי פתיחה של המחבר, ולא ידע מה הוא, אבל ראה בתחלת כל פסקא את הציון פס', על כן החליט לקרוא לו בשם פסיקתא זוטרתא, כדי להבדילו מפסיקתא רבתי. עברו למעלה משלוש מאות ושלשים שנה עד שבא ר' שלמה בובר וגילה את הספר כולו וכתב בשער: **מדרש לקח טוב המכונה פסיקתא זוטרתא**. ראה שרש ושי, ירושלים תשנב, עמ' רפד – רפה, הערה ב.

ואולי אמר זה מדנפשיה, או ממה שראה או שמע מאחרים, לפרש את המאמר דספרי "שהיו מצויינין" ולא לקח זה מדברי חז"ל. (וכן משמע ממה שאמר מקודם לזה פירוש אחר על זה. עיין שם).

ובשו"ת הרב ר' **בנימין זאב** בסימן רפז (דף תג, סוף ע"א) ראיתי שכתב וזה לשונו:

וכדאמרינן בהגדה, מלמד שהיו ישראל מצויינין שם, כלומר שהיו עם בפני (עצמו) [עצמן] ולא נתערבו במצרים, והיינו המלבושים הנאים. ועל כרחק לומר דלאו אמלבושים ממש קאמרינן, אלא אתורה ומצות, דבעסקך בהם תהיה נשמתך טהורה ונקיה, דאי (אמלבושים) [במלבושין] ממש קאמר, כמה מלבושים נאים יש לאומות העולם.

בעל **בנימין זאב** ממשיך [בראש ע"ב]:

וכדאמרינן בשבת, שילהי פרק מי שהחשיך [צ"ל: פרק שואל, דף קנג ע"א. עי' שם!]: **בכל עת יהיו בגדי לבנים ושמן על ראשך אל יחסר** [קהלת ט ח]. כמה בגדים יש לאומות העולם, אלא **בגדי לבנים** – זו מצות ציצית. **ושמן על ראשך אל יחסר** – זו מצות תפילין – – –

וכתב הרי"ל הכהן פישמן, בקובץ **רב סעדיה גאון**, ירושלים תשג, עמ' [א], הע' 1:

"בזכות שלשה דברים נגאלו ישראל ממצרים: שלא שינו את שמם ואת לשונם ולא היו פרוצים בעריות". המספר "שלשה דברים" נזכר ב**פרקי דרבי אליעזר**, סוף פרק מח. ועיין שם, בביאור הרד"ל, מה שהעיר מן המכילתא (פ"ה) ומויקרא רבה (פרשה לב), שהזכירו **ארבעה דברים**.

ואלה דברי ר' ראובן מרגליות, בספרו **עוללות**, ירושלם תשז, פרק כב (עמ' 59 – 61):

בבאורי [באר **מרים**] להגדש"פ (תל אביב תרצ"ט [צ"ל: תרצ, עמ' 34]) הוכחתי, כי בביטוי "מצוינים" הדגיש בעל ההגדה כי עוד במצרים הוכר כל אחד מישראל כבן אומה מיוחדת, בהיותו מצויין בתלבושת אחרת שלא כאפנת עם הארץ, המצרים, כאשר נקטו בשבת, קמה ע"ב: תלמידי חכמים שבבבל מצוינים וברש"י שם: שהיו מכירים שם את הת"ח בתלבושתו, והבאתי, שבמדרש רבה ויניציאה שנת ונשוב"ה [שסט] מובא בסוף פרשת בלק, בין הדברים שבזכותם נגאלו ישראל ממצרים, **שלא שינו את לשונם ואת מלבושם** [– – –]

וברמב"ם, הלכות עבודה זרה, פרק יא, הלכה א: לא מדמין להם לא **במלבוש** כו'. ובספר **המצות** להרמב"ם, ל"ת ל: שהזהירנו מללכת בדרכי הגויים ומהתנהג במנהגותיהם ואפילו **במלבושיהם**. ובחינוך, מצוה (רסד) [רסב]: ובחקותיהם לא תלכו שלא נתנהג כהם **במלבושינו** כו'. ולשון ספרי הנבואה הכתובה (צפניה א, ח) **ופקדתי על השרים ועל בני המלך ועל כל הלובשים מלבוש נכרי**. וראה דברי גדולי האחרונים, בשו"ת טוג טעם דעת, מה"ק, סי' קפח, ובית שלמה, יור"ד, ח"א, סי' קצו.

כאמור, כמו שהזהירו על הטמיעה **במלבוש** כן גם בשפה, ראה בסמ"ק סי' ג: שיהא ישראל מובדל מן הנכרי בדיבור. וטרם הלך ישראל בגולה שקדו עמודי התורה על קיום היהדות וגזרו שמונה עשר דבר (ירושלמי שבת פ"א, ה"ד) ומהם גזירה על **לשונן** [שלא ירגיל אדם עצמו ובניו לדבר בלשון נכרים – **קרבן עדה**, שם], ועל עדותן [שאין מקבלין עדות מהם אפילו במסיח לפי תומו כו' – **ק"ע**] ועל מתנותיהן [שלא נקבל מהם מתנות – **ק"ע**] כו', מבואר איפוא תוקף הגזירה על לשון נכרי שהיא מ"ח דבר שאפי' אם יבא אליהו ובית דינו לבטלן אין שומעין לו (בבלי, ע"ז, לו ע"א).

מפליא הדבר, שבתוך ה"ח דבר לא הוזכרה גזירה על **תלבושת** של נכרים, בעוד אשר לפי המקורות שהבאתי, **תלבושת** ו**לשון** שניהם מוזכרים יחד כסמלי לאום. וראה ילקוט שמעוני, פרשת חוקת, רמז (תרסד) [תשסד, בשם ילמדנו]: **וישמע הכנעני מלך ערד** [במדבר כא א], זה עמלק, כו' ולמה קראו כנעני כו' אמר ר' יהודה בר' שלום לבוש כנעני לבש ולמד שיחת כנענים והיה מדבר בלשונם כו'. וראה הערת ידידי הרב רי"ל פישמן, בספר **רש"י** [ירושלם **תשא**], ע' רכב – ג.

אמנם על שפרטו בתוך ה"ח דבר גם גזירה "על עדותן" תמה בשיירי **קרבן** (ירושלמי שבת שם): הן נכרי פסול לעדות מן התורה, כדכתיב [ו] **הנה עד שקר העד שקר ענה באחיו** [דברים יט יח] ונכרי לאו אחיו הוא. ואפילו במסיח לפי תומו פסול, אלא שרבנן הקילו בעדות אשה להכשיר מסיח לפי תומו. ובכן, למה היו צריכים לגזור על עדותן? והניח בתמיה.

כמדומני, שיש כאן הוראה אחרת למלת "עדותן". ידוע, כי לפעמים נקרא "עדי" בגד חשוב, תכשיט ועדי זהב, ראה ישעיה מט [יח]: **כעדי תלבשי**. ובדברי הימים ב כג יא: **ויתנו עליו את הנזר ואת העדות**. ולפעמים נקרא "עדי" בגד קרוע וסמרטוט, ראה ישעיה סד ה: **וכבגד עדים כל צדקותינו**. וזהו שנקטו חכמים בין גזירות י"ח דבר שזכרו יחד: על **לשונן** ועל **עדותן**, על

שפת הגויים ועל תלבשתם, בין בגדי חג ותכשיטים ובין בגדי יום יום של הנכרי, להבדיל ולהפריש את ישראל מהם ומהמונם.

[אמר שמואל זעירא. לעניות דעתי, אין כאן אלא פטטיא דאוריתא!]